

Elgondolásunk igazolása mellett azonban az ilyen párhuzamos tulajdonnév-vizsgálat arra is jó, hogy bizonyítsuk vele: tulajdonneveink nemcsak a nyelvészet, történelem, néprajz stb. tudományok számára lehet kútfő, hanem a karakterológia számára is. Ezért talán jó lenne ilyen irányú vizsgálatokat is folytatni ezután, ahol a névanyag erre lehetőséget biztosít.

BALOGH LÁSZLÓ

MEGJEGYZÉSEK A DOROCKI CSALÁDNÉVHEZ

1978 december elején a jugoszláviai ruszinok nyelvének és irodalmának állapotáról, fejlődési szakaszairól Újvidéken tartott kétnapos nemzetközi szimpozion megjelentetett anyagában olvasható VELIMIR MIHAJLOVIĆ cikke, amelyben az a bács-szerémi ruszin Dorocki családnévet a szerbhorvát doroc 'egyfajta kabát, zeke' < m. daróc, illetve a magyar daróc 'egyfajta kabát, zeke' közszóból eredezteti. Etimológiájával, mely mellőzi a településtörténeti és művelődéstörténeti szempontokat, s eltekint a jelentéstani momentumok figyelembevételétől is, nem érhetünk egyet, mivel az csupán a hangtani egybeesésre épül.

MIHAJLOVIĆ téves premisszából indul ki: a Dorocki családnév a doroc szóból eredeztetendő; a ruszin nyelvben, valamint a szlovák, illetve ukrán nyelvjárásokban nem ismeretes a doroc szó. Konklúziójában így csak arra hibázhatott rá, hogy a családnév valamelyik más nyelv szavából (szerbhorvát, magyar) magyarázandó (V. MIHAJLOVIĆ: Šta znači i kako je postalo rusinsko prezime Dorocki. = Stanje i razvoj rusinskog jezika i književnog stvaralaštva. Novi Sad, 1978. 142–5).

Az etimológiai magyarázatoknak az analógiák a sarkpontjai. Aruszin családnévek között azonban egyetlen egy sem található, amelyben valamely mesterség eszközéhez vagy eredményéhez -szki képző járulna. Csak röviden utalhatunk arra, hogy nem jellemző ez a képzésmód a szlovák és ukrán nyelvre sem. (Vö.: SEKERA M. H.: Vzájemogýja sevszkoji ta antroponymicsnoji lekszyky v isztoriji ukrajinszkoji movy, = Movoznavszto. 1980. 5. sz. 43–8.)

A szh. doroc > r. Dorocki etimológiának ellentmond a Dorocki családnév első, 1787-es kucurai előfordulása is, hiszen akkor a ruszin-szerbhorvát marginális nyelvi kontaktusok mindössze néhány évtizedesek. (Vö.: LABOS F.: Isztorija ruszinoch Bacskej, Szrimu i Szlavoniji 1745–1916. Vukovar, 1979.)

Sok viszont a ruszin családnevek között a helynévre visszavezethető -szki képzős alakulat. A szláv családnevekben a lengyel epicentrumból elterjedt -szki családnévképző jelentése, funkciója megegyezik a magyar -i képzőével. Az uralkodó osztályok tagjainak nevében eredetileg a birtokra utalt, a jobbágyok, parasztok családneveiben pedig az elszármazási helyre. (Vö.: KÁLMÁN BÉLA, *Névt. 76—7*; E. N. POLJAKOVA, *Iz isztoriji russzskich imen i familij*. Moszkva, 1975.)

A kérdés most már az, hogy melyik helynévre vezethető vissza a Dorocki családnév. MIHAJLOVIĆ fejtegetéseivel kapcsolódva kézenfekvőnek a Daróc helynév kínálkozik. A történeti Magyarország tucatnyi Daróc helyneve közül természetesen csak a történeti Felvidék görögkatolikus lakosságú Daróc-ai jöhetnek számításba: Ungdaróc, Beregdaróc, „Sárosdaróc”, s talán a Szatmár megyei Fülöpösdaróc, Királydaróc, Pusztadaróc. (FÉNYES ELEK, *Magyarország geographiai szótára*. Pest, 1851.; HECKENAST GUSZTÁV, *Fejedelmi /királyi/ szolgálónépek a korai Árpád-korban*. Bp., 1970. 98—9.) A kincstárral kötött szerződés értelmében eredetileg ugyanis csak görögkatolikusok telepedtek meg a két ruszin anyateleplülésen: Keresztúron és Kucurán, ahonnan szekunder jellegű migrációs folyamatok eredményeként a XIX. században szétköltöztek Bácskába, Szerémségbe, Szlavóniába. (SIRÁCKY J.: *St'ahovanie slovákov na dolnú zem u 18. a 19. storočí*. Bratislava, 1966. 172—4.) LABOS XVIII. századi canonica visitatiók jegyzőkönyvei alapján konkrétabban arra mutat rá, hogy a ruszin telepesek derékhada — gazdaságilag tekintélyes és ezzel összefüggésben nyelviileg is domináló rétege Zemplén, Abaúj, Sáros megyéből származik. Ő tesz említést Szabolcs és Szatmár megyéből elszármazott görögkatolikus telepesekről is (i. m. 59). Ez a magyarázat tehát jelentéstanilag, alaktanilag megállná a helyét, és összhangban lenne a településtörténeti, művelődéstörténeti tényezőkkel is, a ruszin-magyar nyelvi kontaktusok vizsgálata eredményeinek tükrében azonban hangtanilag nem fogadható el.

A m. Daróc > r. Dorocki viszonylatban a m. a > r. o, illetve m. ó > r. o hangmegfelelés nem hozható összhangba a ruszin nyelv magyar jövevényszavainak vallomásával. A ruszinok nyelvének magyar jövevényszavaiban néhány nyelviileg (nyelvtörténetileg, fonetikailag) megmagyarázható és megérthető kivételtől eltekintve a magyar a-nak ruszin a (legalsó nyelvváltsú veláris illabiális rövid hang) felel meg, tehát

a labialitás rovására a nyelvállás érvényesül, pl.: m. bagou > r. bagov; m. barna > r. barnaszi; m. bajusz > r. bajuszi; m. gazda > r. gazda; m. kalap > r. kalap; m. kandúr > r. kandur (KOC SIS M.: Pozsicski z magyarszko-ho jazika u nasej beszedi, Svetloszc, 1971. 1–2). A szórványosan jelentkező m. a > r. o hangmegfelelésnek pedig, mint említettem, konkrét nyelvi, egyrészt magyar nyelvjárási, nyelvtörténeti, másrészt ruszin belső nyelvi fejlődéssel magyarázható okai vannak.

A r. chotar 'határ' szóban nem egyszerű a > o hanghelyettesítéssel van dolgunk. A chotar alak a kárpátukrán és szlovák nyelvjárássok hasonló szavaival megegyezően, akkor hatolt be a ruszinok nyelvébe, amikor a magyar nyelvben a magánhangzók nyíltabbá válása még nem fejeződött be. A szó ómagyar-kori átvételét bizonyítja a veláris ch megléte is. (LIZANEC P. P.: Vengerszkije vzajmsztvovanyija v ukrainszkich govorach Zakarpatyja. Bp., 1976. 130; RUDOLF KRAJČOVIČ: Pôvod a vývin slovenského jazyka, Bratislava, 1981. 200.)

A r. bokancsi 'bakancs' szóban a b hatásával magyarázható, hogy a ruszinban a magyar a helyettesítésekor annak labialitása dominált a nyelvállás rovására. A piposzar 'pipaszár' szóban az o kötőhangzói funkciót tölt be. A soroglyi 'saroglya' szó első o pedig a ruszin sor 'sor, rend' és számos származékának analógiás hatásával magyarázható (nyesor, posorenye, usorenye, sorik, posoric stb., de az is lehet, hogy az északkeleti nyelvjárás sorogja átvételéről van szó, mint ahogy erre MEZŐ ANDRÁS fölhlvta a figyelmem.

A magyar köznyelvi ó hang helyén a ruszin nyelvben szóvégi és szóbelseji helyzetben egyaránt, végeredményben az északkeleti nyelvjárások ou diftongusára visszavezethető ov hangkapcsolatot találunk. A ruszin irodalmi nyelvben pedig szabály az, hogy a magyar szavak ó-i ov-val írandók és ejtendők. Nyilvánvaló tehát, hogy a diftongikus forrásra vissza nem vezethető szavakban az analógia alakította ki az ó > ov megfelelést: m. birou > r. birov, m. dugou > r. dugov, m. furou > r. furov, m. korsou > r. korsov stb. (KOSZTELNIK H.: Gramatika bacsivanszko-ruszkej besedi. Sr. Karlovci, 1923.; KOC SIS M. M.: Lingviszticsni roboti. Novi Sad, 1978. 182.)

A r. csikos 'csikós' < m. csikós, r. lovgos 'dezertör, szökevény' < m. lógós szóban az -os képzős ruszin szavak hatottak, pl.: krados, frantos, nyalkos, dutyanijos stb. (Vö.: KOC SIS, I. m. 88; HABOVŠTIAKOVÁ K.: Slová mad'ardského pôvodu v Slovenčine. St. Sl. XXV, 174). A r. csikos szó HNATYUK múlt századi bácskai gyűjtésében még csikous alakban van meg (Etnohrafičnyj zbirnyk t. XXX, Lviv, 1911.)

A r. zsinor 'zsinórdísz, sújtás' < m. zsinór újabbkori átvétele lehet, I. világháborúbeli katonai díszegyenruhával kapcsolatos szövegben fordul elő. (PAPHORKAJI GY.: Konyec sveta. Novi Sad, 1980. 34.)

Látjuk, a Dorocki családnév hangtanilag sem vezethető vissza a magyar köznévi daróc alakra. A m. a > r. ă, illetve m. ó > r. ov hangmegfelelés van meg a magyar eredetű ruszin családnemekben is, bár az ó > ov vonatkozásában nem olyan következetesen, mint a köznevekben. (Balog, Barna, Szabados, Ruszkai, Vasas, Hajnal; illetve: Novta, Sovs, Miklovs, Szabov, de: Tot, Szabo, Bodvaji is.) Koránt sincs itt szó elentmondásról! A szláv — népi képzésmóddal létrejött — Dorocki családnév esetében mi módszertanilag a magyar eredetű köznevek vallo- mását tartjuk perdöntőnek, mivel azok csekély kivételtől eltekintve a ruszinok és a magyarok népi (közvetlen nyelvi, gazdasági és kulturális) érintkezésének eredményeként honosodtak meg a ruszinok nyelvében. A magyar eredetű családnemek egy része pedig bizonyíthatóan köznyelvi forrásra vezethető vissza, vagy minden esetre a magyar írott nyelv, a magyar helyesírás nyomait őrzi.

A Dorockiak már ott voltak az 1763–67 között Kucurára letelepített első ruszinok között. Dorocki János (Janko) és Dorocki András (Andrij) háromnegyed-szessziós jobbágyok neve a kincstári telepítés után 18–20 évvel ott szerepel a kulai kamarai uradalom 1787-es kár- felmérésében (LÁBOS, I. m. 170–1). Mindkettőjük neve szerepel az első fennmaradt kucurai, az 1789–90-es úrbéri szerződésben is (i. m. 127–9).

Történeti források adnak hírt arról, hogy 1751-ben Makó mintegy 220 görögkatolikus családjából 40 család Keresztúrra költözött át, ahol a makóiak letelepedési helyét ma is Makovszki sornak hívják (SZEGEDI J.: Najsztarsi sori kereszturszkej parochiji. = Christijanskij Kalendar. 1975. 109–18; Uő.: Juvilej kereszturszkej parochiji. = Christijanskij Kalendar. 1976. 64–71.) A két bácskai ruszin falut az 1751-es alapítású Keresztúrt és az 1763–67-es alapítású Kucurát, valamint a hozzájuk legközelebb levő görögkatolikus közösséget, az 1745-ben alapított makói görögkatolikus hitközséget a XVIII. század folyamán végig szoros szálak fűzték össze. E kapcsolatokat a közös vallás motiválta, s a viszonylag kicsiny földrajzi távolság tette lehetővé. (SZEGEDI J.: U kra- ju szvojich predkov. = Christijanskij Kalendar. 1977. 35–118.) A makói görögkatolikusokról pedig ismeretes, hogy részben a Nyírségből és a Hajdúságból származnak. (Vő.: BOROVSZKY SAMU, Csanád vármegye története. II. Bp., 1897.)

Meggyőződésem szerint a Dorocki családnév eredete a Dorog helynévben keresendő. A g + -szki > cki változásra példák: ruszin or-szacki, szlovák orsacki, kárpátukrán orszackij és herceckij (KOSZ-TELNIK, I. m. 245; A. HABOVŠTIAK: Geografické rozšírenie hungarizmov v slovenských nárečiach. St. Sl. XXV, 163; DEZSŐ L.: Vengerszkije vzajmsztvovanyija v zakarpatszkich pamjatnyikach. St. Sl. VII, 168.) Fokozza ezt a meggyőződésem az a tény is, hogy Hajdúdorog 1912-ig cirill írással vezetett anyakönyveiben számos olyan jellegzetes kettős vezetéknevre bukkantam, amelyek a ruszinoknál is megvannak: Racmiska, Nagylukács, Papandris, Kisgeci stb. E családnevek ragadványnévi, keresztnévi családnévi származású második elnevezés eredetileg megkülönböztető funkciót töltött be, s csak később vált a családnév szerves részévé. Papp János, hajdúdorogi születésű adakozólóm szíves szóbeli tájékoztatása szerint a hajdúdorogi népnyelvben a közelmúltban is élt a megkülönböztetés e formája, nyomai ma is megvannak.

Kucurára elszármazhattak a Dorockiak ősei közvetlenül Dorogról is a XVIII. század második harmadában, vagy az északról délre tartó magyarországi nagy migrációs folyamatnak egy korábbi szakaszában, néhány évtizeddel korábban Makóra, Keresztúrra, onnan Kucurára.

A -szki képzős családnevek összefüggésben vannak ugyan az elköltözési hellyel, de az esetek többségében nem az eredeti elszármazási helyre utalnak. Ez azt is jelenti, hogy noha a XVIII. században Dorog görögkatolikus lakossága magyar volt, a Dorockiak ősei nem voltak feltétlenül magyarok. Valószínűleg ruszinok (kárpátukránok) voltak, akik a Kárpátokból lehúzódomva hosszabb vagy rövidebb ideig éltek Dorogon, ahol vallási, lelki igényeiket is kielégíthették, lévén ott akkor az egyházi szláv a liturgia nyelve. (DÁVID ZOLTÁN, Hajdúdorog története. Debrecen, 1971. 53, 77.)

Összegezve azt mondhatjuk, hogy a szláv névadással, a történelmi Magyarország déli területén (Makó, Keresztúr, Kucura) a XVIII. században létrejött Dorocki bács-szerémi ruszin családnév jelentése: 'dorogi, Dorogról származó'. A családnév a Vadaszki, Gerembelszki, Beszerminszki, Divinszki, Figecki stb. ruszin családnevekkel állítható párhuzamba, amelyek szintén magyar helynévi eredetűek, és szláv képzésmóddal jöttek létre a -szki képző segítségével.

Ha mindehhez hozzáfűzzük, hogy Dorog szláv eredetű magyar személynévből régi magyar névadással keletkezett helynév, akkor ezzel

az egy tulajdonnév-etimológiával szemléletessé sikerült tenni a Kárpát-medence kölcsönös népi, nyelvi kapcsolatai bonyolultságának és irányának problematikáját is.

DÁVID ZOLTÁN idézett munkájában (41—78) a hajdúvárosok XVIII. századi népességszámát vizsgálva megállapította, hogy 1740 és 1785 között a népesség növekedésének üteme Hajdúdorogon az országos átlagnál nagyobb volt. Ezen időszakon belül azonban az 1773—1783 közötti évek adatai talányosak: a népesség száma fogy, mely jelenségre a szerző nem talál kielégítő magyarázatot. Öniértelenül is felmerül a kérdés, hogy a jelzett időszakban a népesség csökkenésének okát nem lehetne-e a Délre irányuló görögkatolikus migráció utolsó, ezért talán erőteljesebben jelentkező hullámában keresni. Makó, Keresztúr, Kucura görögkatolikus híveinek létszáma a kirajzások ellérére az említett évtizedekben is jelentősen nőtt. Makón erre az időszakra esett a görögkatolikus kőtemplom építése is. A Dorockiak is talán ekkor vándoroltak délre, s kapták, illetőleg cserélték fel nevüket.

(Megjegyzés: a szláv címeket, nyelvi adatokat transzliterálva, a fonetikai különbséget megőrzendően, az ukrán, a ruszin, valamint az orosz zöngétlen veláris réshangot ch-val, a középső nyelválláshoz közeledő felső nyelvállású palatális ukrán magánhangzót és az orosz jeryt y-nal adtam vissza; a ruszin adatok ly-je dentipalatális lateralist jelöl.)

UDVARI ISTVÁN

BOKOD CSALÁDNEVEI 1773 ÉS 1800 KÖZÖTT

Bokod a Vértess-lábánál, Komárom megyében fekszik. A lakosság száma 1970-ben 2393 volt (Hnt. 1973.), s a munkavállalók az Oroszlányi Szénbányáknál, a község határában levő Oroszlányi Hőerőműben vagy a helyi termelőszövetkezetben dolgoznak. Az első írásos emlék a faluról Csák Ugrin esztergomi érsek végrendelete (1237: Bukud, Buchud — FNESz.). A török dúlások pusztává változtatták, a zsitvatoroki béke (1606.) után hét nemes katona telepedett itt meg, majd 1640 körül több — főként szlovák — jobbágycsalád költözött ide. A lakosság túlnyomó többsége evangélikus lett. Ekkoriban a falu Szécsény György esztergomi érsek csákokői uradalmához tartozott, s mivel még mindig nagyon kevés volt a lakosa, Szécsény egy úgynevezett „faluszálló levelet”